

Kural, Anlam ve Yorum Üçgeninde Wittgenstein

Aslan Delice*

Özet

Kural'ın kendisiyle uyumlu eylemi nasıl belirleyebildiği sorusu, Wittgenstein'in son dönem çalışmalarında merkezi bir yer tutar. Felsefi Soruşturmalar'da konuya ilişkin birden fazla cevap vardır. İlk cevaba göre kural'ın anlamını belirleyen gramerdir. İkinci cevaba göre ise anlamı belirleyen, o kural ya da sözcüğün kullanımıdır. Matematik, mantık, dil ve renklere ilişkin kurallar analitik olup kural ve uygulaması arasında bir boşluk bulunmaz. Mantık ve gramer, kurala uygun eylemi kesin bir şekilde belirler. Bu nedenle de hangi eylemin kurala uygun olduğu sorusuyla karşılaşılmaz. İhtimal ve şüphenin dışlandığı bu alanda yoruma da yer yoktur. Hukuk kuralları çoğu zaman analitik sözcük ve kavramlardan oluşmaz dolayısıyla farklı uygulamalara ve yoruma açıktırlar. Bu farklılık, Wittgenstein'in kural kavramının, tüm hukuk kurallarını içerecek şekilde kullanılmasını engeller.

Anahtar Kelimeler: Kural, Yorum, Analitik, Anlam, Hukuk, Uygulama.

Wittgenstein in the Cross of Rule, Meaning and Interpretation

Abstract

The question of how “the rule” determines the action which is compatible with itself holds a central place in Wittgenstein's last term studies. There is more than one answer to related topic in Philosophic Investigations. According to first answer, what determines the meaning of rule is grammar. As to the second is what determines the meaning is usage of this rule or word. The rules related to mathematics, logics, language and colors are analytic and there is no gap between the rule and its practice. Logic and grammar exactly determine the act compatible with the rule. Therefore with the question of what action compatible with the rule is not encountered. In this area, probability and suspicion are excluded, there is no place for commend as well. Legal rules do not mostly consist of analytic words and concepts. They, thereby, are open to different practices and commends. This difference prevents the usage of Wittgenstein's rule concept to include all legal rules.

Keywords: Rule, Interpretation, Analytical, Meaning, Law, Practise.

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul/Türkiye, adelice@fsm.edu.tr

*The People said, "The earth rests on the back of an elephant which rests on the back of a giant tortoise which rests on the face of a limitless sea." Yajnavalkya said, "The earth rests on nothing." The people said, "Your answer is so absurd as to be unintelligible, O Yajnavalkya, while ours is so obvious as to be inescapable." And Yajnavalkya answered, "Your posterity will use your words in agreeing with me."*¹

Wittgenstein'in değişik eserlerinde kural'a ilişkin onlarca değini olmasına rağmen o bir kural tanımını yapmamış,² tanım yapılması taleplerini de geri çevirmişti.³ Makalenin merkezinde yer aldığına göre öncelik, kural kavramının değişik yönlerinin ortaya konması olmalıdır.

Baker ve Hacker'a göre kuralların beş niteliği vardır: Kurallar kişileri ve toplumları *eğitir*, kavram ve eylemleri *tanımlar*, belirli fiillere gerekçe sunarak onları *açıklar*. Ayrıca birçok eylem, kurallara atf yapılarak *meşruiyet* temin eder. Son olarak kurallar, doğruluk veya yanlışlığa ilişkin belirli ölçütler sunarak davranışların *değerlendirilmesi*⁴ için dayanak oluşturur. Son nitelik kuralların, toplumsal uzlaşının ürünü olduğunu ve ortak mutabakatın belirlediği sınırlar dışında bir varlıklarının olmadığını gösterir.⁵ Bunların ötesinde kural olarak adlandırılan şeylerin tümüne ortak olan bir özellik yoktur. Çünkü kural kavramı, *ailevi benzerlik* kavramıdır.⁶

Matematik, mantık, dil, hukuk, ahlak ve din, insan hayatının önemli bir bölümünü kapsayan normatif eylemler dizisini oluşturur. Yukarıda sıralanan beş ni-

- 1 Upanishadic Apocrypha'dan aktaran Joseph L. Cowan, "Wittgenstein's Philosophy of Logic," s. 362, **The Philosophical Review**, Volume 70, Issue 3, (Jul., 1961) Makale <http://www.jstor.org/> 'dan alınmıştır. Tüm okumalar içinde Wittgenstein'in felsefedeki konumunu bundan daha iyi yansıttık satırlar olmadığı için Cowan'ın yaptığı gibi makalenin en başına konulmuştur.
- 2 Ludwig Wittgenstein, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, s. 110, Çev.: Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- 3 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Volume 2, Wittgenstein, Rules, Grammar and Necessity*, s.43, Blackwell Publishers, Oxford, 1997.
- 4 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, **a.g.e.**, s.45.
- 5 David Bloor, "Kurumlar Olarak Kurallar," s. 228-9, Çev.: Kemal Atakay, Cogito, Sayı 33, YKY Yayınları, İstanbul, 2002.
- 6 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s. 43. Wittgenstein ailevi benzerlik kavramını dil, sayı, oyun gibi olguları açıklamak için kullanır. Bu olguların hepsi için aynı kelimeyi kullanmayı gerektiren ortak bir nitelik yoktur. Birbiriyle kesişen üst üste binen karmaşık bir benzerlikler ağıdır söz konusu olan. Wittgenstein, ailevi benzerlik kavramını aile üyeleri arasındaki boy, yüz hatları, göz rengi, yürüyüş tarzı ve mizaç benzerliklerini esas alarak, büyük ve küçük ölçekteki benzerlikleri nitelemek için kullanmıştır. Ludwig Wittgenstein, **Felsefi Soruşturmalar**, §65-§66-§67, Çev.: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2007. (Wittgenstein'in eserlerine atf yapılırken alışlageldiği üzere sayfa numarası yerine değini numarası § simgesiyle verilmiştir. Bundan sonra Wittgenstein, F.S. § şeklinde atf yapılacaktır. Wittgenstein'in değini sıralaması olmayan diğer eserleri için olağan atf kuralları geçerlidir.)

telik, (eğitmek, tanımlamak, açıklamak, meşrulaştırmak ve değerlendirmek) normatif eylemleri adlandırmak⁷ ve işlevlerini açıklamak için kullanılır. Çalışmaya Wittgenstein'in kural kavramının biraz önce sayılan normatif eylemlere ortak olduğu varsayılarak başlanacaktır.

Wittgenstein'in çözmek için uğraştığı sorun, kural ve ona uygun eylem arasındaki ilişkidir. Ama bu sorunun çözümünden önce "kuralı izlemek/acting a Accord with rule," kurala uymak/following a rule" arasındaki fark ortaya konulmalıdır. Bir papağanın duyduğu sesleri taklit ederek düzgün bir cümle kurması, hesap makinelerinin 25+25=50 gibi bir toplama işlemi yapması, şempanzenin satranç tahtasında bir taşı örneğin at'ı, L harfi şeklinde hareket ettirerek doğru kareye koyması "kuralı izleme" örnekleridir. Ama bu davranışların hiçbirinde kuralı "anlamak" ve onu takip etmek "iradesiyle" kendini açığa vuran bir yetenek yoktur. Normatif eylemleri "anlamak ve anlamaya uygun iradi eylemi gerçekleştirebilmek bütünüyle insani yetenekler olduğu için"⁸ papağan, hesap makinesi ya da şempanzenin davranışları "kuralı izlemek" sayılsa da "kuralı takip etmek" kapsamında değerlendirilemez. Diğer yandan konuşmayı, satranç oynamayı ve hesap yapmayı öğrenmiş sağlıklı ve yetişkin bir insanın eylemi, eylemin merkezinde yer alan kuralları anlamayı ve bu anlayışa uygun davranışı, iradi bir eylemle ortaya koyabilme yeteneğini içerdiği için "kuralı takip etmek" ya da "kurala uygun davranış" olarak adlandırılır.

Wittgenstein kural çözümlemesine, kuralın kendisine uygun eylemi belirleyip belirleyemeyeceği sorusuyla başlar. Wittgenstein'in eserlerinde karşımıza çıkan "hayali kişi" ya da "içses," kural ve ona uygun eylem arasında bir ilişkinin olamayacağını şu şekilde dile getirir: "Kuralın belirlediği bir eylem şekli olmaz, çünkü her eylem şekli kuralla uyuşacak hale getirilebilir..." (Wittgenstein, F.S. §201) Aynı yöndeki diğer itirazda şudur: "Yaptığım her ne olursa olsun herhangi bir yorum sayesinde kuralla pekâlâda bağdaştırılabilir." (Wittgenstein, F.S. §198) Cevap, mantıksal tutarlılığın zorunluluğuna işaret eder: "Eğer her eylem şekli kuralla uyuşacak hale getirilebiliyorsa kuralla çelişecek haleden getirilebilir. Böylelikle de burada ne uyuşma kalır ne çelişme." (Wittgenstein, F.S. §201) Bu değinilerle Wittgenstein, kural kendisiyle uyumlu eylemi belirleyebilir mi? sorusunu olumlu cevaplamakla kalmamış, aynı zamanda herhangi bir eylemin yorum aracılığıyla, kuralla uyuşacak hale getirilebileceği düşüncesini, mantıksal tutarlıktan yoksun olması nedeniyle reddetmiştir.

Wittgenstein'in, kurala uygun davranışın kuralla ilişkisini ortaya koymak için seçtiği örnek hesap yapmaktır. Bir öğrenciden belirli bir sayı dizisini +2 ekle kuralınca 1000 rakamının ötesine devam ettirmesi talep edilir. (Wittgenstein,

7 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s. 47.

8 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s. 159.

F.S. §185) Kurala uygun eylemi gerçekleştirebilmek için öğrencinin sezgilerini kullanması ya da tahminde bulunması bir yarar sağlamaz.⁹ Çünkü bu durum, sezgi ya da tahminin neyin doğru olduğunu belirleyebileceği anlamına gelir. “Sezgi bir iç ses ise ---ona nasıl uyacağımı nereden bilebilirim? Ve beni yanlış yola sokmadığını nereden bilirim? Çünkü beni doğru yola sokabiliyorsa yanlış yola da sokabilir.” (Wittgenstein, F.S. §213)

Kurala uygun eylemi belirlemek için sezgiye müracaat etmenin ya da tahminde bulunmanın yetersizliği gösterildikten sonra sıra, eylemin kuralı ifade edenin kastının bilinmesiyle belirlenebileceği iddiasına gelir. “Hayali kişi” ya da “içses,” “Formülle [Kuralla] ne kastedildiğidir hangi geçişlerin yapılması gerektiğini belirleyen” iddiasını dile getirdiğinde Wittgenstein, bilinmeyen bir işaretin kullanılması durumunda, kastın tahmin edilmesinin işe yaramayacağını şu örnekle açıklar: “Eğer ‘x!2’ ile x²’yi kast ediyorsan y için bu değeri elde edersen, 2x’i kastediyorsan, şunu.” Wittgenstein, ‘x!2’ ile “bir şeyi ya da diğerini kast etmeyi nasıl beceririz? sorusunu sorduktan sonra, “Kastetme geçişleri, önceden böyle belirleyebilir işte” diyerek kastın, kuralın eylemle olan ilişkisini belirlemede yetersizliğini gösterir (Wittgenstein, F.S. §190). Kastetme kısmen ya da bütünüyle anlamı dışı vuran etkinliklerden biri olmadığına¹⁰ göre kastın bilinmesi ya da tahmin edilmesi de kurala uygun eylemi belirlemek için yetersizdir.

Bir sonraki adım “hayali kişi” ya da “içses” aracılığıyla kurala uygun eylemin, “yorum” aracılığıyla belirlenebileceğini ileri süren görüşü tartışmaktır. “Her cümle [kural] bir yoruma ihtiyaç gösterir’ demek istendiğinde bu şu anlama gelir: ‘Binici* olmadan hiçbir cümle anlaşılabilir.’ ”(Wittgenstein, Z.§229) Wittgenstein bu iddiaya, “Her yorum, yorumlananla birlikte havada asılı durur; ona dayanak görevi yapamaz, yorumlar tek başlarına karşılığı belirlemez.” (Wittgenstein, F.S. §198) ve “Kumarda bir zar atışının değerinin ne olacağına bir başka zar atışıyla karar vermeye benzer bu neredeyse.” (Wittgenstein, Z.§230) değerleriyle karşı çıkar. Bunu yaparken de “yorum’u, kuralın bir ifadesinin yerine bir başkasının konmasıyla” sınırlar. (Wittgenstein, F.S. §201)

Gerçektende “kural, bir yorum olmayan, uygulandığı her durumda kendini ‘kurala uymak’ ve ‘kurala aykırı davranmak’ dediğimiz şeylerde dışı vuran bir kavranış”tır. (Wittgenstein, F.S. §201) Bu nedenle bir yorum, bizi bulduğumuz yerden uygulamanın daha yakınına taşımayacağı gibi asıl kuraldan daha iyi bir uygulama örneği de sunamaz.¹¹ Yorumun, anlamı belirleyeceğini ileri sürmekte dayanaktan yoksundur. Bizatihi kural, kişiye ne yapması gerektiğini söylemiyor-

9 Ludwig Wittgenstein, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, s. 160.

10 Ludwig Wittgenstein, *Zettel*, §19, Çev.: Doğan Şahiner, Nisan Yayınları, İstanbul, 2004.

* İngilizce “Rider” sözcüğü, “binici” yerine “ek,” “açıklama” belki de “yorum” kelimeleriyle karşılanırsa anlam daha sarıh ifade edilebilirdi.

11 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s. 102.

sa o kuralın yorumu da kişiye ne yapması gerektiğini söyleyemez.¹² Diğer bir deyişle, bir kural ya da ifadeyi anlamak için yorum gerekiyorsa yorumun da yorumlanması ihtiyacı kaçınılmaz biçimde ortaya çıkacak ve bu durum ilânihaye devam edecektir.¹³ Sonsuz gerileme argümanıya da gösterildiği gibi anlamın yorumla belirleneceği iddiası çelişiktir ve kabul edilemez. Ama bu durum bizi septiklerin ya da hermönetiklerin ileri sürdükleri gibi kuralın anlamının belirlenemeyeceği noktasına götürmemelidir. Çünkü yorumcu (hermeneutic) ve yapı çözümleyiciler (deconstructive) bir metnin ya da ifadenin anlamının kısmen belirsiz olduğunu, dolayısıyla anlamın bir okuyucudan diğerine değiştiği görüşünü paylaşır.¹⁴ Septiğin konumu ise daha uçtadır. Bir sözcükle herhangi bir şeyi kastetmenin mümkün olmadığını bu nedenle de örneğin “+” simgesi ile toplama işleminin kastedilmesinin imkânsız olduğunu savunur.¹⁵ Oysa Wittgenstein, kuralların bir anlamı olabileceğini, tatbik edilmek için yol gösterebileceklerini ama kural uygulamasının soyut bir yorum olmadığını, bir hayat tarzı ya da uygulama olduğunu söylemiştir.¹⁶ Buradan Wittgenstein için yorumun, kuralın anlamını ortaya çıkarmayacağını aksine anlamın, tıpkı diğer simgelerde olduğu gibi kullanımla kendini ortaya koyduğu sonucuna ulaşırız.¹⁷ Diğer yandan bir yorumun ancak kuralın uygulanmasından sonra mümkün hale geldiği unutulmamalıdır. “Farklı bir yoruma...karşıt olarak bir yorumdur o.” (Wittgenstein, Z. §229)

Wittgenstein için bundan sonraki adım, kuralla eylem arasında nedenselliğe dayanan bir ilişkinin olup olmadığını incelemektir. Şayet bir kural, sonsuzluğa uzanan rayların görünen kısmı olarak düşünülürse rayların treni belirli bir noktaya taşımasında olduğu gibi bir kural da kendisine uygun eylemi önceden belirleyebilecektir. (Wittgenstein, F.S. §218) Wittgenstein’a göre bu değininin amacı, mantıksal belirleme ile nedensel belirleme arasındaki farkı öne çıkarmaktır (Wittgenstein, F.S. §220) Mantıksal belirleme bir çeşit [fiziki] zorlama olmayıp, öğrencinin kendisinden istenen şeyi yapmakta nedensel olarak serbest olmasına rağmen mantıken kuralı izleme konusunda seçme hakkının olmayışını ifade eder.¹⁸ Ray ve tren arasında ise nedenselliğe dayanan bir belirleme ya da zorlama

12 Anthony J. Sebok, “Finding Wittgenstein at the Core of the Rule of Recognition,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 241.

13 Dennis Patterson, “Normativity and Objectivity in Law,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 21-22.

14 Thomas Morawetz, “Understanding Disagreement, The Roots Issue Of Jurisprudence: Applying Wittgenstein To Positivism, Critical Theory And Judging,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 115.

15 Saul A. Kripke, *Wittgenstein, Kurallar ve Özel Dil*, Çev.: Berat Açıl, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 28, 37-38,81.

16 Anthony J. Sebok, *a.g.e.*, s. 241.

17 G.P. Baker &P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.133.

18 G.P. Baker&P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.216

ilişkisi vardır. Bu nedenle tren ne kadar uzağa giderse gitsin, gittiği son nokta ray üzerindedir. Üstelik daha yola çıkılmadan önce trenin gidebileceği bütün yerler ray tarafından belirlenmiştir. Oysa kural ve uygulamaları arasında mantıksal belirlenme ilişkisi vardır. Bu farklılık, araçların hızını sınırlayan trafik levhasıyla, yol üzerine konulan kasis örneğinde daha iyi görülebilir. İlki sürücünün davranışını mantıksal olarak belirlerken ikincisi fiziki/nedensel olarak zorlar. Buradan kurulan, her yeni vakada bizi çekip götüren bir ray olmadığı anlaşılır.¹⁹ Bu da nedenselliği ifade eden ray-tren ilişkisinin, mantıksal zorunluluğu ifade eden kural ve ona uygun eylem ilişkisini açıklamak için kullanılamayacağını, ikincilerin tamamen farklı bir ilişki biçimini temsil ettiğini gösterir. Şayet tahminde bulunmak, sezgileri kullanmak, kural koyucunun kastının bilinmesi ya da yorum yapmak kuralın anlamını ortaya çıkarmıyorsa, diğer bir deyişle kurala uygun eylemin ne olduğunu bize söylemiyorsa, aradaki ilişki nasıl tespit edilecektir? Wittgenstein bu soruya birden fazla cevap vermiştir.

Kuralın, kendisiyle uyumlu eylemle olan ilişkisinin ne olduğunu öğrenebilmek için Wittgenstein'in eserlerine baktığımızda iki ayrı yöne giden düşünce zinciriyle karşılaşırız. Bunlardan ilki Felsefi Soruşturmalar §219'da berrak bir şekilde ifade edilmiştir: “ ‘Aslında geçişlerin hepsi şimdiden yapılmıştır’ demek, artık hiçbir seçeneğim yok demektir. Kural, bir kez belirli karşılığıyla damgalandığında, kendisine uyulurken izlenecek çizgileri bütün uzam boyunca çekmiş olur.—Ama durum gerçekten buna benzer bir şeyse, bana ne yardımı dokunur bunun? Kurala uyduğumda seçim yapmam. Kurala körlemesine uyarım.”

Bu değinide dile gelen düşünce biçimine göre kural belirli bir anlamla yüklendiğinde atılacak tüm adımlar bellidir ve kişilere seçim hakkı tanı(n)maz. Mantık ve gramer, anlamı şüpheye yer vermeyecek şekilde tespit ederek, kural ve anlamı tek bir paranın iki yüzü gibi birbirinden ayrılması imkânsız bir bütünlük haline getirir. Bu sebeple de hangi eylemin kurala uygun olduğuna ilişkin bir sorunla karşılaşılmaz. İhtimallerin, yorumun ve şüphenin dışlandığı böyle bir kesinlik, yalnızca kural'ın tüm yeni uygulamaları içermesi halinde mümkündür. Bu ise kural ve uygulaması arasındaki ilişkinin analitik olmasını zorunlu kılar. “Bir uygulama, bizzat kuraldan çıkıyor veya kuralın mantıksal olarak takip edilmesini içeriyorsa, kural ve uygulaması arasındaki ilişki analitiktir. Aynı şekilde bir hukuk kuralının uygulaması ile arasındaki ilişkinin analitik olması da kendisini oluşturan kelimelerin, yerlerine geçtikleri şeylerle ilişkilerinin [temsil ilişkisinin] analitik olmasını gerektirir. Diğer bir deyişle işitildiklerinde katı/kesin bir uygulamaya işaret etmeyen kelimelerden meydana gelen kuralların uygulamayla olan

19 Martin Stone, “Focusing the Law: What Legal Interpretation is Not,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 269.

ilişkileri analitik değildir.”²⁰

Wittgenstein’in erken dönem felsefesini yansıtan eserlerinde sorun, önerme ile gerçeklik arasındaki temsil ilişkisinin niteliği olarak tartışılmıştır. Örneğin Defterler’de “Önerme [kural] bir şey-durumunun mantıksal resmi,” “Bir şey-durumunun betimi,” “Gerçekliğin olduğu gibi bir resmi, tam bir resmi”²¹ olarak tanımlanmıştır.²² Hayattayken yayınlanan tek eserinde ise “Tümce [önerme] anlamını gösterir” cümlesini, “o doğru olduğunda durumun nasıl olduğunu söyler”²³ şeklinde açıklamıştır. Wittgenstein’a göre bir cümleyi anlamak “O doğru olduğunda neyin olduğu gibi olduğunu bilmek”tir (Wittgenstein, TLP, §4.024). O halde bir önermeyi [kural] anlamak, önerme ister doğru ister yanlış olsun durumun ne olduğunu bilmek demektir. Çünkü bir kural ya da önerme, gerçekliğin sözcüklerle yapılan bir resmidir.

“Bir durumun/halin temsilinden başka bir şey olmayan”²⁴ önermenin anlamı da, gerçeklikte ona tekabül eden olgudur²⁵ ve bu da cümlenin nesneyle olan ilişkisinin kişide uyandırdığı etkiyle oluşur.²⁶ O halde bir kural, muhtemel eylemleri resmetmeli diğer bir deyişle şeylerin dünyada oluş tarzlarını modellendirmelidir.²⁷ Şayet gerçekleşen olay, kuralın betimlediği resme uygunsuzsa, eylemin de kurala uygun olduğu sonucuna ulaşılır.²⁸ Eğer şey-durumlarının tasvir ve temsili analitik ise yani kelime ve olgu arasında mantıksal bir zorunluluk varsa, kuralın kendisine uygun eylemi belirlediği veya kurala uygun eylemin gramer tarafından saklı tutulduğu söylenecektir. Ama tersi bir durumda, yani kuralı oluşturan kelimeler ve gerçekleşen olgular arasında mantıksal bir zorunluluk veya gramerin belirlediği bir ilişki yoksa kural ve uygulaması arasında zorunlu bir ilişkiden bahsedilemez: Kural, kendisine uygun eylemi kesin bir şekilde belirleme gücünden mahrumdur (Burada bahsedilen kesinliğin, mantıksal kesinlik olduğu unutulmamalıdır).

20 Christian Zapf-Eben Moglen, “Linguistic Indeterminacy and the Rule of Law, On the Perils of Misunderstanding Wittgenstein,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate Publishing, England, 2004, s. 410-411.

21 Ludwig Wittgenstein, *Defterler 1914-1916*, Çev.: Ali Utku, Birey, 2004, s. 37, 51, 78.

22 Ali Utku, *Ludwig Wittgenstein, Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, DoğuBatı, Ankara, 2009, s.105.

23 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, §4.022, Çev., Oruç Aruoba, Metis, İstanbul, 2008.

24 Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, Çev.: Murat Erşen, DoğuBatı, Ankara, 2011, s. 51.

25 Ludwig Wittgenstein, *Defterler*, s. 114.

26 Ludwig Wittgenstein, *Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üstüne Dersler İle Söyleşiler*, Der.: Cyril Barrett, Çev. Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat, Ankara, 2004, s. 61.

27 Allan Janik & Stephen Toulmin, *Wittgenstein’in Viyanası*, Çev.: Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 2008, s. 223.

28 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.90.

Cümle/Önerme/Kural ile yerlerine geçerek temsil ettikleri olgular arasındaki ilişkinin niteliği bir parça aydınlatıldıktan sonra atılması gereken bir adım daha vardır. Çünkü Wittgenstein, mantık önermeleri ile diğerleri arasında bir ayırım yapar; “Mantıksal tümceler kendine özgü göstergesi, onların doğru olduğunun yalnızca simgeye bakarak görülebilmesidir; bu olgu da bütün mantık felsefesini içinde barındırır. ...Mantıksal olmayan tümceler doğruluk ve yanlışlıkları yalnızca tümceye bakılarak görülmez” (Wittgenstein, TLP, § 6.113).

Gerçektende belirli normatif eylem türlerinde kurallar analitiktir. Kullanılan kelime ve simgeler kesin bir anlama sahip olduğu için kural, mantık zinciriyle kendisiyle uyumlu eyleme bağlanmıştır. Dolayısıyla cümlenin/kuralın doğru olup olmadığı olgulardan bağımsızdır. +2 ekle talimatını alan öğrenci 1002’den sonra 1004 yazmalıdır, bu noktada kuralı takip etmek gramer tarafından saklı tutulmuştur²⁹ ve öğrencinin seçme şansı yoktur. Keza $25 \times 25 = 625$ gibi bir cebir işleminde de sonuç, rakamlar ve simgeler verildiğinde bellidir. Eşitliğin sağ tarafına farklı bir rakam yazmak, işlemin kesin olarak yanlışlığını gösterir. Çünkü “farklı sonuçlara yol açacak iki ayrı doğru hesaplama yöntemi yoktur.”³⁰ Kurala uygun hareket edilip edilmediği konusunda, hukukçuların aksine matematikçiler arasında niçin kavga çıkmadığı, yumruklaşmanın niçin yaşanmadığı sorusunun cevabı da burada gizlidir: Matematik kurallarının analitik olmasından doğan bu kesinlik, kullanılan dilin dayandığı yapı iskelesiyle ilgilidir. (Wittgenstein, F.S. §240)

Benzer biçimde mantık ve gramer kuralları da anlamı dolayısıyla kendileriyle uyumlu eylemi içlerinde barındırırlar. Şayet mahkemede beyanda bulunan şahit, üç sene önceki olayı değil de yarını hatırladığını söylemişse ne söylemiş olursa olsun mantık kurallarını ihlal ettiği için saçmaladığına hükmedilir ve akıl sağlığından şüpheye düşülür. Çünkü hatırlamak ve yarın sözcükleri aynı cümlede zarf ve yüklem olarak yan yana getirilemez. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Çocuğun babasından on yaş büyük olduğunu ifade etmek de bir ekmeği ikiye bölüp, elde edilen yarım ekmeğin bütün ekmekten büyük olduğunu söylemek de, mantık ve gramer kurallarını ihlal ettiği için saçmadır ve bir anlamdan yoksundur.

Anlamın gramer tarafından saklı tutulduğu diğer bir normatif eylem alanı da renklerdir. Saf altın veya sütün renginin ne olduğu bireylerin ya da belirli grupların tercihlerine bırakılmamıştır. Dil, gramer aracılığıyla cevabı belirlediği için nesnelere bakılmadan “sarı” ve “beyaz” cevabı verildiğinde doğru cevaba ulaşılmıştır.

Tüm taşların ve yapılacak hamlelerin kurallar tarafından kesin bir şekilde belirlendiği satranç da oyunculara seçme hakkının tanınmadığı –hamle sırası dışında,- atılacak tüm adımların daha ilk hamle yapılmadan olasılık hesabıyla

29 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.216.

30 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.226.

belirlenebileceği bir oyundur.³¹ Bu kesinlik her bir taşın ve taşların yapacağı her hamlenin kurallar tarafından analitik bir şekilde [kesin] belirlenmesinin sonucudur. Ama aynı durum tüm oyunlar için geçerli değildir. Örneğin kural merkezli olmasına rağmen futbol büyük farklılıklar taşır. Üstelik futbolda sadece oyuncular değil hakemler, kulüp yöneticileri, seyirciler, tahkim kurulları da kuralları ihlal edebilir. Bir eylemin kuralı ihlal edip etmediğine ilişkin tartışmalar, haftalarca sürmesine rağmen tarafları tatmin eden bir karar alınamayabilir. Futbol bu yönüyle yargı sürecine benzerlikler gösterir. Şimdi şu soruların cevabı aranmalıdır: Hukuk kuralları hangi türe girer? Wittgenstein'in kural kavramı, hukuk kurallarını da içerecek şekilde kullanılabilir mi?

Wittgenstein'in mantık önermeleriyle diğerleri arasında yaptığı ayrıma sadık kalarak, tümüne birden kural denilen ama birbirinden farklı olan matematik, mantık, dil ve renk kurallarıyla, hukuk kuralları arasında bir ayrım yapmak gerekir. Şayet hukuk kuralları da mantık ya da matematik kuralları gibi doğruluk ya da yanlışlıkları gerçeklikten bağımsız önermeler ise farklı bir sonuca, doğruluk ya da yanlışlıklarını görmek için gerçeğe bir başka deyişle olgulara bakmak zorunda isek daha farklı bir sonuca ulaşılacaktır. İkisi içinde aynı kavramın kullanılması, mantık/matematik kuralı ile hukuk kuralını özdeş kılmaz. Hukuk kuralları için meselenin can alıcı noktası burasıdır. Aslında bu sorular hukuk kurallarının a priori ya da analitik olup olmadığını sormaktır. Sorunun kolay ve tek bir cevabı yoktur. Çünkü tüm hukuk kuralları tek bir sınıf içine alınamaz. Örneğin, usûl-furu arasında evliliği yasaklayan medeni kanun kuralı analitiktir. Tüm uygulamaları da kural/gramer tarafından belirlenir. Anne-oğul, dede-torun v.b. evlilikleri ensest olduğu için yasaktır. Gramere uygun bir şekilde kanunun bu sıfatları verdiği kişiler evlenemez. Bunun için olgulara diğer bir ifadeyle kişilere bakılmasına gerek yoktur. Analitik kurallara bir diğer örnek, devlet memurlarının altmış beş yaşını doldurunca resen emekliye sevk edilmesine ilişkin olandır. Doğum tarihi esas alınarak yapılan bu işlemde de “memur,” “altmış beş” ve “yaş” kavramları, gramer (aynı zamanda kanun) tarafından tanımlanmıştır. Bu nedenle de kişinin saçının dökülmesi, dişlerin varlığı ve benzeri bedeni/fiziki olgular dikkate alınmadan kuralın resmettiği uygulama tatbik edilir. Gramer ve mantık tarafından analitik olarak belirlenen bu tür hukuk kurallarının, kendisine uyan tüm eylemleri içerdiği ya da kendisiyle uyumlu eylemleri belirleyebildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu sebeple mahkemelerde bu tür kuralların içeriği tartışılmadığı gibi bu kuralların ihlal edilip edilmediğine ilişkin tartışmalara da nadiren rastlanır. Ancak hukuk kurallarının tamamı analitik ya da a priori kurallardan oluşmaz. Örneğin Cumhurbaşkanı'nın, TBMM'nin dörtte üç çoğunluğu ile alacağı bir kararla vatana ihanetle suçlandı-

31 Thomas Morawetz, *Law's Premises, Law's Promise, Jurisprudence after Wittgenstein*, Ashgate, Hampshire, 2000, s. 6.

rılacağını öngören 1982 Anayasasının 105. Maddesi³² analitik/ a priori bir kural değildir. Kural'ı oluşturan “Cumhurbaşkanı,” “TBMM,” “dörtte üç çoğunluk” ve “karar” sözcüklerinin tamamı belirli bir karşılığa sahip olduğu için analitik olduğu kabul edilse de kuralın özünü oluşturan “vatana ihanet” kavramı, kesin bir davranış kalıbına gönderme yapmaz. Zira “vatana ihanet” kavramı hukuken tanımlanmış, gramer ya da mantık tarafından saklı tutulan, kesin/kati karşılığı olan bir eylem değildir. Bu sebeple de çok farklı eylemler bu kavram içine dâhil edilebilir. 28 Şubat sürecinde silahlı bürokrasiyle işbirliği yaparak, halkın oylarıyla seçilmiş hükümeti iktidardan uzaklaştıran sonra da bankaların, dolayısıyla hazinenin yağmalanmasına zemin hazırlayan Cumhurbaşkanı'nın bu tutumu, Anayasanın 105. Maddesinde tasvir edilen davranış kalıbına tam olarak uyduğu halde günümüze kadar bir yargılama yapılmamıştır. 105. Madde kapsamında olduğuna hiç şüphe bulunmayan bu eyleme ilişkin bir yargılamanın yapılmamış olması gerçeğinden hareket edildiğinde, analitik olmayan kavramları içermesi nedeniyle, Anayasanın 105. Maddesinde ifade edilen kuralın, F.S. §219 anlamında kişilere seçim hakkı bırakmayan, kesin bir anlamla damgalanmış bir kural olmadığı görülür.

Şayet Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmalar §219'da belirttiği gibi kural, belirli bir karşılıkla bir kez damgalandığında, kendisine uyulurken atılacak adımları tüm uzam boyunca belirliyor ve kişiye hiçbir seçim hakkı bırakmıyorsa, ayrıca “bir arzunun kendini tatmin edecek şeyi belirlemede olduğu gibi kural ve ona uygun eylem arasındaki ilişkinin içselliği nedeniyle kural ve ona uygun eylem arasına iki tuğla arasına konan harç gibi hiçbir şey yerleştirilemiyor”³³ ise vatana ihanete ilişkin Anayasa kuralının da kendisiyle uyumlu eylemi hiçbir tartışmaya mahal vermeden analitik bir şekilde belirleyebilmesi gerekir. Tüm hukuk kurallarının analitik kavramlardan oluşmaması gerçeği yanı sıra, her bir hukuk kuralının kişisel ve sınıfsal çıkarlarla olan yapısal ilişkileri, hukuk dünyasının bu resme tam olarak uymasını engeller. Taraflardan birinin “vatana ihanet” kapsamında değerlendirdiği eylem, diğer taraf için vatanseverlik olarak görülebilir. Olguların değerlendirilmesindeki taban tabana bu zıtlık [hukuk] kuralın, kendisiyle uyumlu eylemi gramer aracılığıyla saklı tuttuğu iddiasını çürütür. Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi devlet başkanlarının hangi eyleminin vatana ihanet kapsamında değerlendirileceği sorusu kişisel ve sınıfsal çıkarlardan bağımsız olarak cevaplandırılmaz. O halde en azından vatana ihanete ilişkin Anayasa kuralının, belirli bir karşılıkla yüklenmediği ve kuralın belirli bir eyleme kat'i bir şekilde işaret etmediğinin altı çizilmelidir. Ancak kurala ilişkin böyle bir yargıya ulaşmak, Wittgenstein'in kural kavramının yalnızca küçük bir bölümünü dikkate alıp ana gövdeyi dışarıda bırakmak anlamına gelir.

32 1982 ve 1961 Anayasası'nın ilgili maddeleri için Anayasa Mahkemesi'nin resmi web sayfasından yararlanılmıştır. www.anayasa.gov.tr (17.09.2013)

33 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.91.

Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmalar'da ortaya koyduğu ikinci düşünce zinciri, kural ya da önermenin anlamını, toplumsal uygulamaya bakarak ortaya çıkarmaya çalışır. Kurala uygun eylem ya da kuralın anlamı konusunda Felsefi Soruşturmalar §197,199 ve 202 numaralı değinilerde § 219. değininin tam aksi yönün de –belki de tamamlayıcı- bilgiler sunar. Bu değinilerde Wittgenstein, bir sözcüğe anlamını verenin yalnızca o sözcüğün özgül kullanımı olduğunu³⁴ (Wittgenstein, F.S. §197), kurala uymanın bir uygulama olduğunu, (Wittgenstein, F. S. §202), yine kurala uymanın, emir vermenin, iletide bulunmanın adetler olduğunu, bu sebeple kurala kişisel olarak uyulamayacağını, aksi halde kurala uyduğunu sanmanın kurala uymakla aynı şey olacağını belirtir (Wittgenstein, F.S. §199). Diğer eserlerinde de benzer vurgular vardır; “Sözcüğe anlamını veren uygulamadır.”³⁵ Anlamın, mantık ya da gramer tarafından değil de toplumsal uygulama tarafından belirleneceğini söyleyen ikinci düşünce zinciri yeni bir anlam teorisidir³⁶ ve daha yakından bir bakışı hak eder.

Wittgenstein'a göre bir sözcük veya kuralın anlamı, sözcük ya da kuralın bu ya da diğer vakada kullanımı tarafından belirlenir. Anlamın bu şekilde kavranışı ilk düşünüş biçiminden farklı olarak dil ve eylemi birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görmeyi zorunlu kılar.³⁷ Kural anlam ilişkisi, gramer yerine –şayet uygulamayla gramer farklı şeyler ise- bu kez toplumsal uygulama tarafından inşa edilir. Anlamın iletilmesini mümkün kılan husus eylemle dil'in bütünlüğüdür: “Eylem, anlamı, hayatın içinde yer alan örneklerin gösterilmesi, hataların düzeltilmesi ya da diğer toplumsal uygulamalarla iletacaktır. Şayet anlam, kullanımla iletilemiyorsa kurala ilişkin herhangi bir teorinin kuralı iletilebileceğine inanmak yersizdir.”³⁸

Bir trafik işaretinin, bir ifadenin ya da bir hukuk kuralının anlamı, uygulamamızın ve kullanımımızın bir işleviyse³⁹ anlam, toplumsal uygulamayla kristalize olur. Bu ise anlam ve uygulamayı birbirinden ayrı şeyler olarak değil tek bir bütün olarak düşünmeyi gerektirir. Bu bilgiler ışığında tekrar örneğimize dönersek, Anayasanın 105. Maddesindeki “vatana ihanet” kavramının anlamını, uygulamaya bakarak çıkarabilmemiz gerekir. Genel olarak hukuk kurallarının özeld e ise anayasa kurallarının anlamı, yargı kararlarındaki tatbikata bakılarak görülebilir. Söz konusu kural anayasaya ilişkinse, bu kez anayasa yargılaması

34 Ludwig Wittgenstein, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, s. 79.

35 Ludwig Wittgenstein, *Renkler Üzerine Notlar*, §317, Çev.: Ahmet Sarı, Salkımsöğüt, Erzurum, 2007. - Karş. “Bir ibarenin anlamını karakterize eden onu nasıl kullandığımızdır.” Ludwig Wittgenstein, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, s. 75.

36 Jean Greisch, *Wittgenstein'da Din Felsefesi*, çev. Zeki Özcan, Asa, Bursa, 1999, s. 71.

37 Douglas Lind, “Constitutional Adjudication as a Craft-Bound Excellence,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate Publishing, England, 2004, s.190-191.

38 Anthony J. Sebok, *a.g.e.*, s. 241-2.

39 Dennis Paterson, “Normativity and Objectivity in Law”, s.30

standart anlam için tek yetkili uygulamayı sunacaktır.⁴⁰ Kuralın anlamının uygulamada olduğunu söyleyen bu düşünce 105. Madde kapsamında önemli bir soruna yol açar. Zira Cumhuriyet dönemi içerisinde hiçbir devlet başkanı, vatana ihanetle itham edilerek yargılanmamıştır. Hiçbir devlet başkanının yargılanmaması olgusuna bakarak vatana ihanet kavramın bir anlamının olmadığı sonucuna ulaşılabilir mi? Şüphesiz böyle bir sonuca ulaşmak yersizdir. Ama “vatana ihanet” kavramının, yargı kararıyla belirlenmiş, uygulamayla içeriği doldurulmuş, somut bir davranışa işaret eden bir anlamının olmadığı söylenebilir.

105. Maddenin anlamını ortaya çıkaracak bir uygulama, bir yargı tatbikatı yok ise de Anayasanın diğer maddelerinin anlamı için yargı kararlarına müracaat edilebilir. Örneğin 1982 Anayasasının 148. Maddesi şu hükmü içerir;

“Anayasa Mahkemesi, ...Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.

...Şekil bakımından denetlenmesi..., Anayasa değişikliklerinde ise teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır.”Anayasanın bu hükmünü okuyan bir hukukçu, Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini yalnızca şekil bakımından denetleyebileceğini, şekli denetiminde maddenin ikinci fıkrasında açıklandığını, ama esastan denetimin mümkün olmadığı sonucuna ulaşır. Nitekim Gözler, bu sonuca ulaşmış ve Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini esas yönünden denetlemesinin mümkün olmadığını söylemiştir.⁴¹ Oysa 09.02.2008 günlü 5735 sayılı Anayasanın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu inceleyen Anayasa Mahkemesi, 05.06.2008 gün ve 2008/16E-2008/116K. Sayılı kararında: “Anayasa’nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini dolaylı bir biçimde değiştiren ve işlevsizleştiren bu düzenleme Anayasa’nın 4. maddesinde ifade edilen değiştirme ve değişiklik teklif etme yasağına aykırı olduğundan, Anayasa’nın 148. maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen teklif koşulunun yerine getirilmiş olduğu kabul edilemez.”⁴² gerekçesiyle anayasa değişikliklerinin iptaline karar vermiştir.

Böylece şekli denetim, yorum adı altında Anayasa’nın değiştirilmesi yasaklanan maddelerine aykırılık olup olmadığı hususundaki esastan denetime dönüşmüştür. Böyle bir yorum tarihsel arka plan incelendiğinde şaşırtıcı değildir. 1961 Anayasası 147. Maddesinin ilk hali “Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tüzüklerinin Anayasa’ya uygunluğunu denetler” şeklindeydi ve bu haliyle Anayasa Mahkemesinin Anayasa değişikliklerini denetleme yetkisi yoktu. Bu hükme rağmen Anayasa Mahkemesi 16.06.1970 gün ve

40 Douglas Lind, *a.g.e.*, s.216

41 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin, Bursa, 2012, s. 471.

42 <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankasi/> (17.09.2013)

1970/1E. -1970/31K. Sayılı ilamı ile:

“...1961 Anayasası, 9. maddesi ile bir değişmezlik ilkesi koymuştur. ...Bir başka deyimle, 9. madde ile değişmezlik ilkesine bağlanan “Cumhuriyet” sözcüğü değil, yukarıda gösterilen Anayasa maddelerinde nitelikleri belirtilmiş olan Cumhuriyet rejimidir. ...Bu nedenlerle söz konusu kanun, [anayasa değişikliği kanunu] gerek biçim, gerekse esas yönünden Anayasa Mahkemesince denetlenilmelidir”⁴³ gerekçesine dayanarak 1188 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanununu iptal etmiştir. Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini kendisine hiçbir şekilde tanımayan 147., 1982 Anayasası döneminde ise sadece ikinci fıkrada tarif edilen şekli denetimle yetkilendiren ama esastan incelemeyi men eden 148. Maddeye rağmen anayasa değişikliklerini inceleme yetkisini “yorum” yoluyla iktisap etmiştir. İşin ilginç tarafı her iki kararda da muhalif üyeler, Mahkemenin böyle bir yetkisi olmadığını açıkça ifade etmişlerdir.

Anayasa Mahkemesi’nin belli bir ideolojik yapıyı hâkim kılmak için, anayasa maddeleri üzerinden aldığı kararları “yorum” olarak kabul etmek imkânsızdır. Wittgenstein’in sözcükleriyle ifade edersek yorum, bir kural ifadesinin yerine diğerinin konulmasıyla sınırlıdır ve her yorum, [yeni] bir kural olmayan eylemdir. Keza sözcük ve rakam gibi tüm simgeler yorumlanabilir olsa da “anlamın yorumlanabilir olmaması gerekir.”⁴⁴ Diğer yandan “*Clara non sunt interpretanda, interpretatio cessat in claris*” vecizesi gereği, meselenin açık olduğu yerde yorum faaliyeti sona erer. Bir ifade ne zaman açık ve anlaşılır kabul edilir? Bir kural, şüpheye düşmeyi veya bir başka anlayışa dayanmayı imkânsız kılıyorsa açık ve anlaşılırdır.⁴⁵ Bu da yukarıda ifade edildiği gibi hukuk kuralının analitik olması demektir. 1961 Anayasasının 147. Maddesinin ilk hali, Anayasa Mahkemesinin denetleyebileceği kuralları “kanun” ve “içtüzük” sınırlamıştır. Bu hüküm, anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini hiçbir şekilde mahkemeye vermemiştir. Analitik bir kurala rağmen Anayasa Mahkemesi, yukarıda zikredilen kararlarla yalnızca yorum yoluyla kendisine yetki üretmemiş aynı zamanda anayasa maddelerini keyfi bir okumaya tabi tutarak [yeni] bir anayasa kuralı koymuştur. Yeni bir anayasa kuralı koymak sadece egemenlerin kullanabileceği bir yetkidir. Bu kararlarla halkın tek meşru temsilcisi konumunda olan Meclisin egemenliği kullanması sınırlanırken, hiçbir demokratik meşruiyeti olmayan Anayasa Mahkemesi egemenliğe ortak [sahip] olmuştur. Egemenliğin yüksek yargı

43 <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankasi/> (17.09.2013)

44 Ludwig Wittgenstein, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, s. 39.

45 Martin Stone, *a.g.e.*, s. 263. Mecelle’nin 14. Meselesine göre de “Mevrid-i nasda içtihadı mesağ yoktur.” Bugünkü Türkçeye söylenecek olursa, hakkında ayet ve hadisten kesin hüküm bulunan hususta hukukçuların içtihat geliştirmesine izin yoktur. Ali Himmət Berki, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 20.

tarafından kullanıldığını gösteren bu tür kararların tarihi ve sosyolojik arka planı ayrıntılı bir incelemeyi hak etse de bu ancak ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturacağından kural incelemesine devam edelim.

Şayet kuralın anlamı uygulama, tatbikat ya da kullanım tarafından tespit edilseydi, Anayasa Mahkemesi kararlarına bakarak 1961 Anayasasının 147., 1982 Anayasasının 148. Maddelerinin anayasa değişikliklerini esaslan inceleme yetkisini Anayasa Mahkemesine verdiğini söyleyebilmemiz gerekirdi. Zira Mahkemenin yarım asra yaklaşan istikrarlı içtihadı bu yöndedir. Ancak 147 ve 148. Maddeler nasıl yorumlanırsa yorumlansın –yorum adı altında yeniden yazılmadığı sürece- bu kuralların Anayasa Mahkemesine, anayasa değişikliklerini esaslan inceleme yetkisi verdiğini söylemek imkânsızdır. Muhalif üyeler gibi bizde anayasanın zikredilen maddelerinin, Anayasa Mahkemesine böyle bir yetkiyi kesinlikle vermediğini, yorum yoluyla üretilecek böyle bir yetkinin de yorum olmaktan çok yeni bir anayasa kuralı ihdas etmek olduğunu söyleme cesaretini kendimizde buluyoruz.

Ayrıca kural ve uygulaması arasındaki karşıtlık, yalnızca yargı kararlarına özgü bir olgu değildir. Örneğin İstanbul ilçe merkezlerinde ana yollar, afet ulaşım yolu olarak belirlenmiş ve asılan tabelalarla araç parkı yasaklanmıştır. Ama uygulamaya bakıldığında yollarda çok sayıda aracın park ettiği ve herhangi bir yaptırım uygulanmadığı görülür. Yine İstanbul’da trafik levhalarının tek yönlü trafik akışına izin verdiği pek çok sokakta, iki yönlü araç trafiği de az rastlanan bir durum değildir. Eğer toplumsal uygulama kuralın anlamını belirleyen tek standart ölçü olarak alınırsa, bu caddelerde park etmenin ya da o sokaklarda çift yönlü araç trafiğinin kurala uygun olduğu sonucuna ulaşılır. Ama hukuk kuralları, yalnızca [yerel-toplumsal] uygulamaya bakarak böyle bir anlam çıkarmayı haklı çıkarmaz. Aksi halde çok sayıda cinayetin kan davası saikiyle işlendiği Türkiye’nin Güney Doğu Bölgesi’nde, kan davası gütmenin kurala uygun olduğu gibi kabulü imkânsız bir sonuca ulaşılır.

Wittgenstein’in kural kavramının matematiğe, mantığa, renklere ve dil kurallarına uygulanabileceğini ama hukukla ilgisiz olduğunu ileri süren bir gruba karşı onun kuralı takip etmeye ve zihnin doğasına ilişkin düşüncelerinin günümüz hukuk kuramı için vazgeçilmez olduğunu ve konuyla Wittgenstein’den daha ilgili bir başka düşünürün olamayacağını ileri süren ikinci bir grup vardır.⁴⁶ Gerçekten de hukuk “dil” ya da “hukuk dili” aracılığıyla yorumlanacaksa⁴⁷ Wittgenstein’in Felsefi Soruşturmalar’daki çabası olağanüstü bir öneme sahiptir. Özellikle yorumun kuralın anlamını ortaya çıkarmayacağına ilişkin düşünce, hukuk dokt-

46 Dennis Patterson, “Introduction”, *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. xi-xii.

47 Thomas D. Eisele, “The Activity of Being of A Lawyer: The Imaginative Pursuit Of Implications and Possibilities” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 145.

rinine dışarıdan ama önemli bir katkıdır. Benzer şekilde “yorumlama” yı sadece kuralın bir ifadesinin yerine bir başkasının konmasıyla sınırlaması da önemlidir ve her iki görüş de bugünkü yüksek yargı tatbikatına taban tabana zıttır.

Baker ve Hacker Wittgenstein’in kurallar üzerine bir kitap yazmak istemediğini, aksine amacının dil, mantık ve akıl yürütmenin normatif doğasına ilişkin içerden bakıştan doğan sorunlar üzerine odaklanmak olduğunu ileri sürer.⁴⁸ Hacker’a göre cinayeti yasaklayan yasaya uymaktaki başarısızlıkla, mantık ya da gramer kuralına uymaktaki başarısızlık arasındaki önemli bir fark vardır. Hukukta yasaklanmış bir şeyi yapmanın yaptırımı dışarıdan gelirken, mantık ya da gramer kurallarının ihlalinin yaptırımı içerdedir; sonuç ya mantığa aykırı bir önerme ya da anlamsız bir cümledir: Yani hiçbir şeyin yapılamaması veya ifade edilememesidir.⁴⁹ Stone ise Wittgenstein’in kural üzerine düşüncelerinin onun felsefesinden ayrı okumaya tabi tutulursa kolayca yanlış anlaşılmalara açık olduğunu, Wittgenstein’in hukuk teorisinde yer almasının da böyle bir yanlış anlamadan kaynaklandığı görüşündedir.⁵⁰ Bix de isimleri aynı olmasına rağmen Wittgenstein’in kural kavramının, hukuk kuralından bütünüyle farklı olduğunun ve bu kavramın hukuka uygulanmasının bütünüyle bir garabet olduğunun altını çizer.⁵¹ Daha da önemlisi, matematikçilerden farklı olarak hukukçular arasında kurala itaat edilip edilmediği noktasında sık sık tartışmaların çıktığını belirtir ve hukuk kurallarının tatbikinin eleştiriye açık olmasının yanı sıra meşrulaştırılmaya da ihtiyaç duyduğu görüşündedir.⁵²

Yukarda açıklanmaya çalışıldığı gibi Wittgenstein, kural ve kurala uygun eylem ilişkisini iki ayrı düşünce zinciriyle kurmaya çalışır. Felsefi Soruşturmalar §219’da dile gelen ilk düşünceye göre, kural kesin bir anlamla yüklenmiştir ve kişilerin doğru eylemi belirleyebilme hakkı yoktur: Kurala uygun eylem, kurala içkindir. Matematik, mantık, renk, gramer ve satranç gibi eylemleri düzenleyen kuralların analitik olmasından kaynaklanan bu nitelik, içerdikleri sözcük ve simgelerin kesin bir anlama, katı bir uygulamaya sahip olmasından kaynaklanır. Kurala uygun eylem, kuralın zorunlu bir sonucu olup bu zorunluluk mantık ve gramer tarafından temin edilir. Hukuk kuralları ise çoğu zaman analitik değildir: “Yoruma ve farklı uygulamalara açıktırlar.”⁵³ “Vatana ihanet,” “görevin kötüye kullanılması” “evlilik birliğinin temelinden sarsılması” gibi analitik olmayan sözcük ve kavramlardan oluşan hukuk kuralları, öylesine kurgulanmışlardır ki

48 G.P. Baker & P.M.S. Hacker, *a.g.e.*, s.39.

49 P.M.S. Hacker, *An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Volume 4, Wittgenstein: *Mind and Will, Part I: Essays*, Blackwell Publishers, Oxford, 2000, s. 74.

50 Martin Stone, *a.g.e.*, s. 287-288.

51 Brian Bix, “The Application (and Mis-Application) of Wittgenstein’s Rule Following Considerations to Legal Theory”, *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004, s. 396.

52 Brian Bix, *a.g.e.*, s. 394.

53 Thomas Morawetz, *Law’s Premises, Law’s Promise*, s. 27.

ihlal niteliği taşıyan eylemlerin hiçbiri yasanın kapsama alanı dışında kalmasın. Eğer aksi olsaydı, yani her bir sözcük kesin olarak belli bir eyleme işaret etseydi, hayatın sınırsız çeşitliliği içinde meydana gelen davranışların birçoğu kuralın işaret ettiği eylem kabul edilmeyecek, bu ise çok sayıda eylemin yaptırımdan muaf olması gibi toplumsal hayat için hiç de istenmeyen bir sonuca yol açacaktı.

Wittgenstein, kural- anlam ilişkisini bir başka düşünce zincirine dayanarak da kurmaya çalışır. Bu düşünüş biçimine göre kuralın anlamı, uygulama ya da kullanım tarafından belirlenir. Özellikle profesyonel hukukçuların bir kanun metninden ziyade, bu metnin temyiz mahkemeleri tarafından nasıl uygulandığını gösteren içtihatlarla davanın gidişatına ilişkin öngöründe bulunmaya çalıştıkları düşünüldüğünde, kural-uygulama ilişkisinin yadsınamaz bir doğruluk payına sahip olduğu açıktır. Belirli alanlarda geçerli olduğuna şüphe bulunmayan bu doğruluk, tüm uygulamalar için sınamaya tabi tutulduğunda geçerliliğini yitirir. Yukarda gösterilmeye çalışıldığı gibi anlamın sadece uygulama tarafından belirleneceğini söylemek, özellikle Anayasa Mahkemesi Kararları dikkate alındığında kabul edilebilir sonuçlar üretmekten uzaktır. Bu kararlara bakıldığında Anayasa Mahkemesi'nin, anayasa hükümlerinin kendisine hiçbir şekilde vermediği yetkileri, ideolojik bir maskenin arkasına saklanarak kullandığı ve bunu içtihat haline getirdiği görülür. Şayet kural-anlam ilişkisini tatbikatın ya da uygulamanın ortaya koyduğunu ileri süren bu düşünce doğru olsaydı hiç tereddüt etmeden Anayasa Mahkemesi Kararlarına bakarak 1961 ve 1982 Anayasalarının ilgili hükümlerinin anayasa değişikliklerini esastan inceleme yetkisini Anayasa Mahkemesine verdiğini söyleyebilirdik. Böyle bir neticeye ulaşmak, mantık, gramer kadar hukuk nosyonuna da aykırı olacağından, kuralın anlamının tatbikat tarafından belirleneceğini söyleyen ikinci düşüncenin de hukuk kurallarını açıklamak için yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

Sonuç

Kural-yorum ilişkisine özgün bir bakış açısı getiren Wittgenstein düşüncesi, günümüz yüksek yargı tatbikatında görülen yorum adı altındaki keyfi ve yeni kural uygulamalarının yanlışlığını açıkça gösterir. Diğer yandan hukuk kurallarının pek çoğunun analitik sözcük ve kavramlardan oluşmaması gerçeği de Wittgenstein'in kural kavramının niçin [tüm] hukuk kurallarını kapsayacak kadar geniş biçimde kullanılamayacağını izah etmek için yeterlidir.

Bir mühendis, mimar, dilbilimci, matematik ve mantık filozofu olarak Wittgenstein, kural kavramını hiçbir zaman hukuk kurallarını/yasaları içerecek şekilde kullanmamıştır. Bunun ifade edilmesi, Wittgenstein'in eserlerinde dile gelen düşüncelerinin önemini azaltmaz. Ama matematik, mantık ve gramere ilişkin bir kavramın, hukuk dünyasına taşınmasının doğuracağı hatalı sonuçlara işaret eder.

Kaynakça

Baker, G.P. - Hacker, P.M.S. , *An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Volume 2, Wittgenstein, Rules, Grammar and Necessity*, Blackwell Publishers, Oxford,1997.

Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990.

Bix, Brian, “The Application (and Mis-Application) of Wittgenstein’s Rule Following Considerationsto Legal Theory,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Bloor, David, “Kurumlar Olarak Kurallar,” Çev.: Kemal Atakay, *Cogito*, Sayı 33, YKY Yayınları, İstanbul, 2002.

Cowan, Joseph L., “Wittgenstein’s Philosophy of Logic,” *The Philosophical Review* , Volume 70, Issue 3, (Jul., 1961).

Eisele, Thomas D., “The Activitiy Of Being of A Lawyer: The Imaginative Pursuit Of Implications and Possibilities,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin, Bursa, 2012.

Greisch, Jean, *Wittgenstein’da Din Felsefesi*, çev. Zeki Özcan, Asa, Bursa, 1999.

Hacker, P.M.S., *An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Volume 4, Wittgenstein: Mind and Will, Part I: Essays*, Blackwell Publishers, Oxford, 2000.

Hadot, Pierre, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. Murat Erşen, DoğuBatı, Ankara, 2011.

Janik, Allan. &Toulmin, Stephen, *Wittgenstein’in Viyanası*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 2008.

Kripke, Saul A., *Wittgenstein, Kurallar ve Özel Dil*, çev. Berat Açıl, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Lind, Douglas, “Constutional Adjudication as a Craft-Bound Excellence,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate Publishing, England, 2004.

Morawetz, Thomas, *Law’s Premises, Law’s Promise, Jurisprudence after Wittgenstein*, Ashgate, Hampshire, 2000.

Morawetz, Thomas, “Understanding Disagreemeent, The Roots Issue Of Jurisprudence: Applying Wittgenstein To Positivism, Critical Theory And Judging,” *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Patterson, Dennis, "Introduction", *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Patterson, Dennis, "Normativity and Objectivity in Law", *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Sebok, Anthony J., "Finding Wittgenstein at the Core of the Rule of Recognition", *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Stone, Martin, "Focusing the Law: What Legal Interpretation is Not," *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, Ashgate, England, 2004.

Utku, Ali, *Ludwig Wittgenstein, Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, DoğuBatı, Ankara, 2009.

Wittgenstein, Ludwig, *Defterler 1914-1916*, çev. Ali Utku, Birey, 2004.

Wittgenstein, Ludwig, *Zettel*, çev. Doğan Şahiner, Nisan Yayınları, İstanbul, 2004.

Wittgenstein, Ludwig, *Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üstüne Dersler İle Söyleşiler*, Der.; Cyril Barrett, çev. Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat, Ankara, 2004.

Wittgenstein, Ludwig, *Renkler Üzerine Notlar*, çev. Ahmet Sarı, Salkımsöğüt, Erzurum, 2007.

Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Wittgenstein, Ludwig, *Mavi Kitap-Kahverengi Kitap*, çev. Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis, İstanbul, 2008.

Zapf, Christian- Moglen, Eben "Linguistic Indeterminacy and the Rule of Law, On the Perils of Misunderstanding Wittgenstein," *Wittgenstein and Law*, Edt., Dennis Patterson, AshgatePublishing, England, 2004.